

Počátky náboženství
doc. Mgr. Sandra Sázelová, Ph.D.
Ústav antropologie, PŘF MU, sazelova@sci.muni.cz

Úvod

Změněné stavy vědomí

C. Tart, stavy odlišující se od běžného bdělého stavu (mozkové vlny β), navozeny např. horečkou, hladověním, sensorickou a pohybovou deprivací, užitím halucinačních prostředků, meditací, extází, apod.

Každodenní život = smlouva s duchy

Základní životní potřeby jsou ovlivňovány biologickými i socio-kulturními aspekty = udržování dobrých vztahů s duchy výhodné u některých společností. Duchové = neviditelné entity, působení v životě člověka zaznamenatelné; různý původ (nebe, podsvětí, řeky, hory, aj.) a povaha (ochranné i pomocné; destruktivní)

Rituální předměty

zviditelněním identity pomocných a ochranných i zlých duchů, jim zasvěceny a podle svých potřeb je obývají. Předmět (naturfakt i artefakt) obživne duchy, jakmile člověk pronese speciální zařikání během rituálu, obdarovává svého nositele schopnostmi a vlastnostmi, které se mu v každodenním životě nedostávají. Člověk usiluje o přízeň duchů krvavými a nekrvavými obětinami.

- 1) Rituální předměty zajišťující úspěch v lovu a chovu = Pán/Paní zvířat (univerzální i podle zvířecích druhů) – koalice i spory
- 2) Rituální předměty zajišťující ochranu a plodnost rodiny = Totemický předek, ochranní duchové ohně a domácnosti
- 3) Rituální předměty jako lapače duší = při léčbě nemocného člověka, při lapání zbloudilé duše zemřelého

Primitivní ateismus

J. Lubbock = na počátku lidské víry strach a chaos, neboť ve světě chyběl pojem Bůh.

Animismus

Sir E. B. Tylor = antropologické vysvětlení náboženské víry, v níž je skutečnost obývána duchy; domorodé kmeny uctívají vše, co přesahuje jejich chápání.

Manismus

R. R. Marett = nadosobní síla přesahující člověka, který při kontaktu s věcmi a jevy vnímá jejich božskou energii

Totemismus

E. Durkheim, C.-L. Strauss, totem = posvátným symbolem klanu, spojenec i jeho duchovní pomocník; mýtický prapředek → odvozován původ, zvířata a rostliny, přesto nemusí být ani

nápadné ani reprezentativní a nemusí mít žádný zvláštní význam pro obživu kmene; části zvířecích těl, roční období, planety, počasí, atp. = vztah se přizpůsobuje rituálnímu zájmu, který totem v lidech podněcuje.

Magické myšlení

J. G. Frazer = principy magie, 1) homeopatický p. = výsledek se podobá své příčině; 2) konstantní p. = jsou-li 2 věci ve vzájemném kontaktu, pak jejich vztah přetrvává, i když jsou od sebe fyzicky odděleny.

Šamanismus

původně definován jako náboženství lovecko-sběračských společností Sibiře; respektive náboženství domorodých Sibiřanů bylo definováno jako šamanismus.

lingvistické rozporuplnosti původu pojmu v 19./20.století

arktická hysterie – 1939: Å. Ohlmarks

komparace – 1951: M. Eliade x Ioan M. Lewis (2003): Ecstatic religion

případ Castaneda – 1968: Učení dona Juana: Jaquijská cesta poznání

Koncept celosvětového rozšíření x šamanismus pouze u společností Sibiře.

Společné rysy

- a) stupňovitá kosmologie, kdy je svět utvořen z několika rovin, nejčastěji podsvětí – země – nebe. Šamanům je vlastní schopnost volně se mezi těmito světy pohybovat;
- b) každý tento svět je obýván duchy a bytostmi, kteří se mohou stát šamanovými pomocníky,
- c) ti pak propůjčují nejen schopnost šamanovy duše létat do různých stupňů „kosmu“, ale i
- d) možnost využít tuto sílu v boji, ovládnání či směřování bytostí, které tyto říše obývají a mohou tak ovlivňovat lidský osud (nemocí, smrtí, nedostatkem lovné zvěře...),
- e) znalosti, které šaman takto získal, by pak měly být použity k tomu, aby byla znovu nastolena rovnováha nejen v okolním světě, ale i v šamanově společnosti.

Neošamanismus

= myšlenkový a rituální směr, který vznikl ve 2. polovině 20. století v USA a západní Evropě.

Náboženské hnutí spojující víry a filosofie různého kulturního kontextu (šamanismus, animismus, buddhismus, využívání halucinogenů, vegetariánství, řešení ekologických problémů, aj.)

Paleošamanismus

Širší pojetí šamanismu = celosvětově rozšířen → předpoklad náboženského reliktu mladopaleolitické spirituality (rozšířena migrací anatomicky moderního člověka z Asie do Austrálie a Ameriky před 60–15 000 lety);

x kritika:

- a) šamanismus se nevyskytuje u všech lovecko-sběračských společností;
- b) Další kulturní vzorce, např. příslušnost ke klanu, uspořádání rodiny nebo manželství, aj. = naprosto odlišné a nevyskytuje se u nich plošná jednotnost